

Dr. MIROSLAV VANINO D. I., Sarajevo

O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673)

Bilješke uz dedikaciju.¹⁾

Izdavši u travnju g. 1957. reprodukciju prve geografske karte Hrvatske izradene i tiskom izdane od domaćeg auktora²⁾ dao sam se u potragu da nađem još koji primjerak ove zaista lijepe i za tadanje stanje naše kartografije veoma dobro izradene karte. Zna se naime, da je od Glavačeva zemljovida poznat samo onaj primjerak, koji se sačuvao u glasovitoj Valvasorovoj zbirci, vlasništvu prvostolnoga Kaptola zagrebačkoga, sada u pohrani u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Obratio sam se najprije na javne biblioteke u Grazu, ali bez uspjeha. Na moju molbu tražio je Glavačevu kartu uslužni berlinski »Auskunftsbüro der deutschen Bibliotheken« u njemačkim knjižnicama. Od toga opsežnog traženja jedini je pozitivni rezultat bio taj, da »Die Preussische Staatsbibliothek« u Berlinu posjeduje jedan crtež učinjen po Glavačevoj karti g. 1739. Auktor je crteža (52×51 cm) neki kadet *Antun Belavić*, koji se potpisao na francuskom jeziku: »Designé par d'Antoin Bellavich Cadet dans l'Accad. de Gumperda«. Belavić je zadržao latinski jezik, no karta mu se tehnički dosta razlikuje od originala. Udara u oči na prvi pogled, da je oštrim crtama označio prostiranje generalatâ varaždinskoga i karlovačkoga te banske Krajine i civilne Hrvatske. Označio je kao i Glavač milje hrvatsku i njemačku. Izostavio je opširnu dedikaciju, radi koje sam najviše i tražio još jedan barem primjerak, budući je dedikacija unikata na dosta mjesta izjedena, pa sam ju eto naumio rekonstruirati. Umjesto dedikacije Belavić u natpisu ima nekoliko vrijednih podataka: prvi kaže, da je Glavačeva karta »nanovo nađena« (reinventa), bila je dakle veoma rijetka, tako rijetka, da je i tada, prije 200 godina, bio poznat samo jedan primjerak; zatim saznajemo, da je taj jedini primjerak bio »dosta oštećen«; napokon, da ga je dao nanovo crtati »dvorsko-ugarski savjetnik« grof *Aleksandar Patačić* od *Zajezde* »za potrebe vremena«: te »potrebe« mogle bi biti u vezi s privremenim uredjenjem Vojne Krajine provedenim za *Karla III.* (VI) g. 1734. Bila bi zahvalna zadaća isporučiti Glavačev original s Belavićevim crtežem, no to prepuštamo geografima. Mi ćemo se zabaviti Glavačevom posvetom (dedikacijom).

¹⁾ Kritički utvrđene biografske podatke gl. u zborniku »VRELA I PRINOSI« 6 (1956). K tomu: Kalendar »NAPREDAK« 1957 (Sarajevo 1956) str. 75—78. — S. Glavač rodio se u Varaždinu 13. XII. 1627. U Isusovački je red stupio u Beču (1648) kao svršeni logicus gradačkoga sveučilišta, u kojem je god. 1661/1662, pa 1668/69 i 1669/70 predavao matematiku; taj je predmet 1670/71 predavao i u Linzu. Bio je prvi profesor filozofije u zagrebačkom akademskom kolegiju (1662—1665). U Celovcu je četiri godine predavao kanonsko pravo (1671—1675). Zadnje tri godine života predavao je kan. pravo na sveučilištu u Trnavi (1677—1680), gdje je i umro 4. VIII. 1680.

²⁾ ZEMLJOVID HRVATSKE iz god. 1673. Izradio ga Stjepan Glavač D. I. Sarajevo 1957. Izdanje uredništva zbornika »VRELA I PRINOSI«. (Reprodukcija u nazovnoj veličini, 90×90 cm. U kartonu složena 31,5×23,2 cm). Karti je priložen posebni otisak članka o Glavaču iz kalendara »NAPREDAK« 1957, str. 75—78 (drugo izdanje).

Glavača je dobar ukus sačuvao od bombasta i pretjeranih pohvala, kakve bijahu tada u običaju, kad se koje djelo prikazivalo uglednim osobama. Štedeći tako prostorom dobio je mjesta za stvaran predgovor, pun zanimljivih i važnih podataka, kojima saznajemo postanak ovoga znamenitog kulturnog djela i koješta drugo, što je u vezi s izradivanjem zemljovida. S toga tu posvetu i iznosimo pred širu javnost, dodavši u uglatim zgradama, što je zub vremena uništio. Samo na nekoliko mjesta, koja smo označili točkama, nije pošlo za rukom rekonstruirati izjedeni tekst. Prijepis je vjeran, zadržana je i starinska interpunkcija. Jedino umjesto dugačkoga s (f) koje Glavač upotrebljava na početku i u sredini riječi, uzeli smo obično s, a mjesto u stavili smo v tamo, gdje se izgovara kao v, na pr. Podzvizd mj. Podzuizd.

Na početku dedikacije Glavač izjavljuje, *zašto* se dao na mučni posao sastavljanja karte: bolilo ga, veli, što za sve susjedne zemlje postoje točne geografske karte, dok su dosadašnji kartografski prikazi »naše Domovine« redom rađeni »tako površno, da se nimalo ne slažu sa stvarnošću«. Kao primjer navodi, da jedna karta razlikuje »Agram« i »Zagrabia« i stavlja između njih razmak od dvije milje! Ne zadovoljavaju ga ni one dvije karte izdane »nazad od prilike 15 godina«, jer mnogo toga prikazuju krivo, a osim toga su i veoma manjkave. Glavač hoće da popravi jedno i drugo. No njega kada nije vodio samo interes za geografiju Hrvatske i rodoljubni ponos, nego sve se čini, da su bili po srijedi i strateški obziri. Na ovo nas nagadanje ovlašćuje njegova napomena, da je *prije svega* išao za tim, kako bi točno označio granična utvrđena mjesta (praesidia) na Krajini, pa ne samo s naše, nego i s turske strane. Da ustanovi položaj turskih utvrda, morao se, kaže, poslužiti »raznim sredstvima« (non una arte), valjda uhodama i varkom. U ovim, a i u sličnim slučajima, kad na pr. nije mogao doprijeti do samoga objekta, pomagahu ga u označivanju »harambaše«, koji su ga trajno pratili i u tančine poznavali dotični kraj. Vojnički momenti bit će bili odlučili, barem dijelom, da je Glavač od »malih rječica« (fluioli minores) označio samo one, »koje običaju smetati putnike«, napose pak rječice, koje protječu močvaran teren (lacustres). Smijemo također uzeti, da su oni »ugledni ljudi« *ogulinske* tvrdave, s kojima je Glavač ustanovio krupne omaške jedne od dvije naprvo spomenute karte, bili upravo časnici posade, a ne ćemo, mislim, promašiti uzevši, da su bili časnici i onih »16 vrsnih poznavalaca Vojne Krajine«, koji su na konferenciji (simul congregati) proučili i odobrili rezultate Glavačeva rada. Na Glavačevu vezu s vojnim krugovima upućuje i okolnost, da je na Krajini dobivao pratioca vojničkog značaja.

Za izradivanje valjane karte svakako su imali interesa i hrvatski Staleži i Redovi, a interes se vjerojatno očitovao i u tomu, da su Glavačev pothvat materialno pomogli davši mu sredstva za putovanja, za bakrorez i tisak. Taj zaključak opravdavaju riječi, što ih Glavač na kraju posvete upravlja Staležima i Redovima, da naime svoju »tabulu« prikazuje njima «u znak zahvalnosti».

²⁾ Belavićev natpis glasi: MAPPÄ. Quae sub Titulo tali Partium Regni Sclavoniae et Croatiae Confiniumque Descriptio, per Patrem Stephanum Glavach e S. I. Varasdinensem Clagenfurti, SS. Canonum, et quondam Graecii Matheseos Professorem ex occullata Locorum perlustratione in Anno ad huc 1675 accurate Confecta et Dominis Regnorum Sclavoniae et Croatiae Statibus oblata fuit / Iam in unico saltem Exemplari satis attrito reinventa, atque Industria Comitum Alexandri Patachich de Zajezda Aulico Hungarici Consiliarij flori suo usuique praesentis temporis post Liminio restituta Anno 1739.

Osim na utvrđena mjesta osobito je pažnju obratio na sijela župa. U označivanju se župa služio i popisom sastavljenim »od prilike unatrag 250 godina«, a pozajmio mu ga je zagrebački biskup *Martin Borković*. Bez sumnje je to bio onaj znameniti popis iz g. 1501., u kojem je popisana i sav kler, a važan je i za određivanje granica zagrebačke biskupije i Hrvatske.⁴⁾ Glavač je označivao i mjesta iščezlih župa, no mnogima, veli, nije mogao ustanoviti ubikacije, jer su im teška vremena izbrisala svaki trag. Tom nazatku katolicizma kriva je po Glavaču činjenica, što se Hrvati nisu odmah na početku odrješito oduprli prodiranju Luterova krivovjerja. U temperamentnom ekskurzu o obrani katoličke vjere suprot nastojanju ugarskih novovjercaca da se ugnijezde u Hrvatskoj, naglašuje, kako je Providnost Božja čuvala Hrvatsku, otkad se na požunskom saboru na usta junačkog bana *Tome Erdeda* (*Atlas Croatiae*) onako odlučno izjavila proti prodiranju novovjercaca u kraljevinu Hrvatsku. U potvrdu navodi zanimiv slučaj, kako su kod *Pokupskoga* tri mladahna pastira nekakvom varkom natjerali u bijeg turske čete, koje su bile gotove da provale na hrvatsku stranu.

Karta sama svjedoči, da je radena *na terenu*, no auktor to i izrijeком kaže, ali ne kaže, koliko ga je muke stajalo potucati se zabitnim krajevima, osobito onima uz tursku granicu, pa noćivati kojegdje, u čardaku, u bijednim kolibama. Kad je imao na okupu svu sabranu građu, trebalo ju je razvrstati, napraviti crtež i onda *urezati u mjed*. Izričito veli Glavač u dedikaciji, da je kartu sâm urezivao, a bio mu je to prvi pokušaj te ruke. Sam je sudio o izvedenom djelu veoma čedno, no mora mu se priznati, da se pokazao kao vješt rezbar. Karta bi, veli, izašla još i bolja, da je imao na raspolaganje više sredstava i da mu kao redovniku kretanje nije bilo donekle skućeno. Ometala ga je u istraživanju i okolnost, da je bio vezan o školska predavanja.

Kako razabiremo iz nekrologa⁵⁾, Glavač je bio i vješt slikar, i kao takav je u svoje vrijeme izašao na glas (*claruit*). Zato nema nimalo sumnje, da su od njega i one lijepo izvedene simboličke figure oko naslova karte i »narodni tipovi« gore u desnom kutu.

Glavač je prvi unio u geografiju *hrvatsku milju*, kojom su Hrvati mjerili dužinu već prije njega, a duža je od njemačke od prilike za jednu trećinu. *Hranilović*⁶⁾ je držao, da hrvatskoj milji inače nema traga u geografskim djelima, no to nije točno, jer ju poslije Glavača ima i *Valvasor* u poznatom djelu »Die Ehre des Herzogthums Crain« (*Laibach-Nürnberg* 1689), a preuzeo ju je i *Belapčić* u svoj crtež g. 1739.

Na karti nažalost nije označeno *mjesto tiskanja*, i dosad se nije moglo saznati, gdje je ona ugledala svijetlo. Glavač ju je dogotovio u *Celovcu*, gdje je bio profesor kanonskoga prava. Nije nam poznato, a slabo je i vjerojatno, da bi u tom gradu postojala mogućnost bakrotiska. Moglo bi se pomisliti na radionicu za bakrorez i bakrotisak, koju je upravo tada uređivao baron *Valvasor* na svojem dvorcu *Wagensbergu*, no prije bi valjalo utvrditi, da je ta radionica započela raditi barem g. 1673., kad je tiskana Glavačeva karta.

⁴⁾ Dr. F. x. Rački, Popis župa zagrebačke biskupije 1354. i 1501. godine. (STARINE knj. IV., 1872., str. 201 ss.).

⁵⁾ VRELA I PRINOSI 6 (1936) str. 142.

⁶⁾ D. Hirc, Prirodni zemljopis Hrvatske I (1905), str. 98.

Okolnost, da postoji, sva je prilika, samo jedan primjerak toga dragog kulturnog spomenika hrvatskoga, i s tim skopčana mogućnost, da nesretnim slučajem propane, a i želja, da bude na dohvat ljubiteljima naše starine, dala je pobudu za izdavanje vjerne reprodukcije prvog domaćeg zemljovida Hrvatske. To je i učinjeno fotolitografskim putem i offset tiskom tako, da reprodukcija ne samo ne zaostaje za izvornim izdanjem, nego ga po sudu stručnjaka jasnoćom i nadilazi.

ILLVSTRISSIMO ET REVERENDIS-
SIMO DOMINO, DOMINO
MARTINO BORKOVICH,
DEI ET APOSTOLICÆ SEDIS GRATIA EPISCOPO
ZAGRABIENSI, & c.

EXCELLENTISSIMO AC ILLUSTRISSIMO DOMINO,
DOMINO COMITI

NICOLAO ERDEODI DE MONIORO
KEREK, & c. LOCUMTENENTI.

ILLUSTRISSIMIS, SPECTABILIBUS AC MAGNIFICIS,
REVERENDISSIMIS, ADMODUM REVERENDIS, GENEROSIS AC
NOBILIBUS STATIBUS REGNORUM SCLAVONIE, & CROATIE, DOMINIS PATRONIS GRATIOSISSIMIS,
FELICITATEM.

Cum advertere[m omni]um vicinarum Provinciarum Tabulas Geographicas exactas haberi (uti me partim itineraria experientia, partim virorum in hoc genere peritorum fidae relationes edocuerunt) unicam nostrae Patriae descriptionem ita perfunctorie confectam, ut vix aliquam veri speciem praeseferat; utpote in quae videre est multa perturbato situ conjecta, pleraque notatu digna omissa, quaedam etiam intrusa ridicule; plura tacendo, unum sufficiat adducere, Agram & Zagrabiam adeo diversa, ut duobus etiam ab invicem milliaribus sejuncta, visantur, quae tamen re nihil, sed solis nominibus Germanico uno, altero Latino n[omi]ne differunt haec, inquam, cum vi[d]erem, justo zelo pro Patria nostra commotus malum istud pro viribus meis eliminare constitui, & quidem eo ardentius, quod vid[er]im a quibusdam a[ll]iis cona[tus] suscepto[s] ja[n]tehae circiter annis 15. expectationi parum respondisse: unus quippe in sua Tabula Generalatum duntaxat V[ar]asdinens[e]m [com]plexus, confiniaria Pr[ae]sidia sat bene disposuit, sed interiora Patriae sparsit potius, quam ordinavit: alter autem comprehe[ndit] Patriam, sed praeterquam quod mu[lt]a notabilia praetermiserit, non pauca a situ vero ab occasu in ortum, & e contra, uno, subinde etiam duobus mi[lli]aribus retrusit, quodue m[ax]ime adverti potest in spatio illo, quod inter Carlostadium, & Bi[ha]tsium interjacet: certe non solus ego, sed & alii [vi]ri graves dum in praesidio Ogulin[ensi] tabulam illius cum situ locorum, quae videre poteramus conferremus, deprehendimus ne uni-

cum quidem locum [e]ss[e], qui a vero situ valde non esset [d]eturbatus. Ut [i]gitur rebus suum ordinem conferrem, laborem impendi non segniter primo, ut situs verus confinariis nostris Praesidiis tribuere[tur]; deinde vero T[u]rcicis: quod ut efficerem, non unâ solâ arte opus habui: si campum Businensem, ac Zrinianum usque Costanitzam [in]spectare [l]icuisset, ut contigi[t] Bihatsi[i] tractum usque in Podzvzd, & alteram ripam Bunae fluminis usque ad radices montium Bosnensium, nec no[n] usque Seg[n]iam, existimarem perexiguo[s] errores in partibus Turcicis mihi subrepsisse, quanquam & nunc notabiles inveniendos non credam, siquid[em] etsi pen[i]tius omnia oculis non perlustraverim, non tamen a plerisque nimis procul abfui, semperque ad latus habui locorum illorum peritos, quos nos Harambassas dicimus, qui meis observationibus directionem suggerebant. Altera cura fuit, Aviticae Pietatis monumenta (qu[a]ntum fieri posset) eruderare, hoc [e]st, Parochiarum loca exprimere, quod ut commodius praestarem, concesserat mihi Illustrissimus ac Reverendissim[us] Dominus, Dominus MART[I]NUS BORKOVICH Episcopus modo Zagrabiensis, (cui annos multos adhuc addat Deus pro sua gloria, & nostrae Patriae emolumentis) catalogum tr[i]um [pri]mariarum Personarum ejusdem Venerabilis Capituli sigillis munitum, in quo ante ducentos quinquaginta circiter annos, omnes Parochiae, qu[i]n, & omni[um] pro tunc Beneficiatorum nomina conscripta erant: sed multae earum meam omnem operam effugerunt it[a] obliterat[ae] per injuriam tempo[r]um, ut ne quidem ansa inquirendi supersit: ita scilicet Deus purgare voluit agrum suum per barbariem Turcicam, ut simu[l] permissit eradicari triticum & zizania, postquam peregrina pestis Lutherana Dravum transgressa peregrina s[can]dala cum peregrinis hominibus in [nost]ros fines infuderat, nec statim ardentibus animis contra novitates Tartareas insurrectum est: a pluribus senio, prudentiaque venerandis, ac nominatim a magno illo columine p. m. PETRO PETRETICH, Episcopo Zagrabiensi audivi, tam procul ignem, ferrumque Turcicum per nostram Patriam in prioris saeculi fine grassatum, quam procul Diaboli sa[tellites . . . . .] infamen pedem, licet alias in sua Patria genere nobiles, intulerant: meliora mox affulserunt tempora, ac Illustr. D. . . . [com]es THO[MAS ER]DEODI tunc Banus, & Atlas Patriae in Comitibus Posoniensibus nomine totius Regni protestatus est contra decretum Ungaro[rum] Haeretic[orum . . . . .]que nunquam passuros, ut libertas novarum adinventionum in Patriam nostram admittatur, donec caput corpori, et framea lateri adhaeserit; violentis intrusoribus, occursuros omnes ad ripam Dravi, nec permissuros transitum sathanicae belluae; nisi prius omnes cum uxoribus, ac liberis, (si ita Divina sineret Providentia) hostili ferro occubuissent. Scimus cuncti, a proxima tem[pe]state Turcica ne quidem uni[cam] domum in nostra Patria violatam, multa potius divinae benevolentiae protegentis argumenta percepta, quorum non minimum, a tribus pas[t]or[c]ulis ad Colapim prope Pokupski arte delusas populaturas Turcarum copias fugam nemine persequente arripuisse: ita scilicet favet suis fidelibus Deus contra efferos Barbaros, postquam nullum extorum cum peregrina insania intra fines Patriae sustinere constanter decrevistis. Tempora non omnia, sed [sol]a Parochialia apposui, ut confusionem evitarem quae ex descriptione multorum nominum orta fuisset: eadem ex causa omisi pagos [m]ultos, quamvis & ea ratio fuerit, quod plurium rescire non potuerim nomina, deinde quia plures pagi subinde communi districtus sui nomine appellentur; sed neque omnes valles, aut sylvarum recessus

scrutari valuerim, & nominatim eos qui circa Belovarum praesidium in ultimis finibus recenter coloniis repleti sunt: quanquam sicuti additi censum peculiariter non auxissent, ita omissi parum damni inferent, quae in omni g[e]nere est minutiarum natura. Fluvios mino[re]s etiam saepius neglexi ex iisdem momentis; qui tamen communiter impedimento sunt viatoribus, praesertim lacustres, non intermisi. Districtus in quibus per colles pauculae simultim dispersae domus cernuntur, generali nomine comprehendendi, ne quemvis collem ob pauculas domunculas suo nomine indigitare cogerer. Montes, collesque alios frondosos totos expressi, ad indicandum eos omnino non inhabitari, alios sylvis respersi densioribus aut rarioribus, ut significarem magis aut minus cultos, vel inhabitatos, similiterque planities, adjectis notis pagorum, aut incolatus; quanquam et trans Colapim usque ad apes (recte: Alpes) Zrinianas, & Petrovam goram id fecerim, quoniam hodieque exstant in illis desertis antiquae culturae vestigia luculenta, viarum currulium, vinearum (vidi non in [solo] colle Lippa dicto, sed & in pluribus aliis vites etiamnum germinantes), pratorum, & camporum, praesertim apud Topuzkam [ubi] Croatiae insignia collocavi. Addidi suis in locis gesta quaedam, ad refricandam memoriam Antecessorum apud Posteritatem charam; ea vero desumpsi tum ex Nicolai Istvanffii historia, tum ex Synopsi Sclavonica Georgii Vrametz Parochi quondam Varasdinensis Postillâ, aliisque scriptis quondam clari, tum ex Georgii Ratkai memoria Banorum Croatiae. Haec quidem omnia tardius quam optaveram sisto [DD. VV.], siquidem scholasticis occupationibus implicato non toties licuit, quoties libuit, aut invitavit opportunitas, excurrere, carptim observationes locorum colligere debui, prout interpolati temporis occasio itinera suggerebat diversa. Sed & postquam o[mn]i[a] rite digesta, & a viris confinium peritissimis simul congregatis 16. app[ro]bationem habui, non defuerunt impedimenta, quae obsisterent, quo min[us] ea vulgarem in publicum, quae privatim absolveram, nunc illis remotis scalp[rum] primâ vice tentare adorsus, quam tam diu desideraveram, aeri ipsemet rudi [l]icet sty[l]o incidi, incisam qualiter qualiter tabulam, DD. VV. in signum gratitudinis, ac debitae observantiae devoveo; munus tenue, sed tale quale viri Religiosi Paupertas concedit, quique multo plus vellet, si liceret vel per facultates, vel per voti, Regulaeque aeternitatem. Interim ut hoc aequi bonique consulant DD. VV. demisse rogo, iisdem omnem prosperitatem animitus apprecans. Valete.

DD. VV.

Servus in Christo

Stephanus Glavach e Soc:IES[V] in
Archiducali Gymnasio Clagenfurtensi
Sacrorum Canonum Professor.